

بررسی

کلمات اشعار ترکی استاد شهریار

بانتظام حیدر بابایه سلام

شرح و توضیح: محمد تقی سبکدل

سرشناسه	: سبكدل، محمدتقی، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی کلیات اشعار ترکی استاد شهریار بانضمام حیدربابایه سلام / مولف محمدتقی سبكدل .
مشخصات نشر	: تبریز: محمدتقی سبكدل، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهري	: ۲۵۶ ص.
شابك	: ۹۷۸-۹۶۴-۰۴-۹۸۴۸-۴
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیها
موضوع	: شهریار، محمدحسین، ۱۳۸۵ - ۱۳۶۷ -- نقد و تفسیر
موضوع	: شعر ترکی -- ایران -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد
رده‌بندی دیگری	: ۱۳۹۲ / ۳۱۴PL / س ۴ ب ۴
هزینه دیجیتال	: ۸۹۲/۳۶۱۰۹۲
شناسه کتابشناسی ملی	: ۳۳۴۳۲۶۴

بررسی کلیات اشعار ترکی استاد شهریار

بانضمام حیدربابایه سلام

شرح و توضیح: محمدتقی سبكدل

ناشر: محمدتقی سبكدل

سال چاپ: ۱۳۹۲ / قطع: وزیری / ۲۵۶ صفحه

تیراژ: ۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۴-۹۸۴۸-۴

قیمت با جلد تمیز: ۱۲۵۰۰ تومان

قیمت با جلد سخت: ۱۶۰۰۰ تومان

پیشکش به استاد بزرگوارم،
دانشمند وارسته و عالم زادهٔ معزز
«استاد پروفیسور سید حسن امین»

محمد تقی سبکدل

فہرست

۷	 سر آغاز
۱۳	 حیدر بیابا سلام
۴۹	 تور کون دیلی
۵۲	 بہجت آباد خاطره سی
۵۶	 دو گونہ - سوینہ
۶۱	 سہند یج!
۷۵	 ائل بلیلی
۸۲	 محمد راحیم حضرتلرینہ جواب
۹۳	 سلیمان رستمہ
۹۵	 یتیم مالی
۹۸	 حکیمہ جان!
۱۰۰	 کرج خاطره سی
۱۰۳	 ایمان مشتریسی
۱۰۵	 یاتا بیلہ بیرم
۱۰۹	 شاطر لاوغلان
۱۱۲	 زمان نسی

۱۱۵	گنتمه ترسا بالاسی
۱۱۸	ناز ایله میسن!
۱۲۱	آزادلیق قوشی وارلیق
۱۲۳	غم باسدی قلیانیمی
۱۲۶	پروانه و شمع
۱۲۸	صنعتی مملکت!
۱۳۱	غمله آت شیق و باریشیق
۱۳۳	بلالی با
۱۳۶	ایمان گنت
۱۳۹	شوخلوق
۱۴۰	جان آلیر ایندی
۱۴۳	آغیز یئمشى
۱۴۵	دنیا نه یالان تاپماجادیر
۱۴۷	انجلا
۱۵۱	هارا قاقسین انسان؟
۱۵۴	آلنمین یازیسی
۱۵۸	یار قاصدی
۱۵۹	گوزوم آیدین
۱۶۱	جان رستم!
۱۶۴	قره باسدى حکایه سی
۱۶۵	انسان ساز انقلابیز!
۱۷۰	مجنون
۱۷۱	چابالیر اورک سینه مده
۱۷۳	اویون اولدوق
۱۷۵	«رطب و ثریب تزه ک آدیق»
۱۷۷	معلول یازیق نیله سین؟
۱۸۰	او تایدان گلنه
۱۸۲	آللاه وعده سی!
۱۸۳	صابرین خوروزی
۱۸۵	انس و جن
۱۸۷	آللاه بویاغی
۱۸۹	بدو آت
۱۹۰	قافقازلی قارداشلار ایله گوروش

۱۹۳		ننجه كنجدى عمرون؟
۱۹۴		عزيزه
۱۹۷		عزيزه جان
۱۹۸		بالقىز غريب
۱۹۹		هلال محرم
۲۰۲		تضمين
۲۰۴		خان ننه
۲۱۰		— زنى ئىزىمىز «خان» يىن روحنه تقدىم
۲۱۲		فخرىيە
۲۱۵		بياد دوستىمىز محمدئەلى محزون
۲۱۶		دان 'ۈندۈزۈد' ئىدى
۲۱۸		آقا مىرصادىقن خېلى
۲۲۲		عمو 'ۈغنىم مىر' بۇ ئىقتىسادى
۲۲۴		قارداشلىرىمىز غەزەلى
۲۲۵		قارداشلىرىمىز سەلىم رىستەمە اتخاف
۲۲۷		قارداشلىرىمىز سەلىم رىستەمە
۲۳۰		قاچاق نى
۲۳۳		اصى - كرم شەرىنە بىر حاشىيە
۲۳۶		يالان دىنيا!
۲۳۹		گۈزۈمۈن ياشلارنى
۲۴۱		باجىم اوغلى «بەروز» يىن باياتىلارنى
۲۴۴		دكتەر جاويددە گەتتى
۲۴۷		درىا ئىلەدەم
۲۴۹		تۈركىيە يە خىيالى سفر
۲۵۶		كىتابنامە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سر آغاز

استاد شهریار همان غزل سر، مکتب شاعر ملی در زبان فارسی است که در زبان ترکی، زبان مادری اش نیز قلمروهای بسیار را تسخیر کرده است، آوازه‌ی شعر شهریار تنها به حیطه زبان فارسی محدود نمی‌شود، بلکه ترک‌زبانان دنیا هم او را شاعر بزرگ می‌شناسند و دوست می‌دارند، به راستی هنوز نمی‌توان مشخص کرد که شاعر دوزبانه‌ی ایران در کدام یک از دشت‌های دوگانه زبان و شعرش، ترک‌تازتر و شمس‌تر است. او در هر دو روی سکه شعرش، چهره‌ای تابناک دارد. اگر «حیدربابی» شهریار به‌عنوان است که نظیر، «سه‌هندی» شعر بزرگی بوده در مقابل «هذیان دل» و «ای وای مادرم» چیری کمتر بر آنها را ندارد. غزل‌های کم‌تعداد ترکی‌اش نیز، گاه مدعی برابری با غزل‌های فارسی شهریار هستند و هیچ پژوهشگری شاعر را به چنان مدعایی ملامت نخواهد کرد.

البته امکانات زبان ترکی و فارسی، یکسان نیست. زبان ترکی آرام‌تر و صمیمی‌تر است. شهریار معتقد است که زبان فارسی با وجود هجاهای بلند و کشیده، به آسانی قابل درک نیست و زبان ترکی که اصلاً هجاهای بلند و مصوت کشیده ندارد آسان‌تر در زیر دهان می‌پیچد.

علت این که استاد شهریار به سرودن شعر فارسی علاقه‌ای بسیار داشت زندگی او در تهران و خراسان بود که قلمرو اصلی زبان فارسی بوده‌اند یا برای آن که، قلمرو وسیع‌تر زبان

فارسی را برای تاخت و تاز مناسب‌تر تشخیص داده بود، یا شاید تنگنای سیاسی، فرهنگی حکومت وقت که برای زبان و فرهنگ ترکی فراهم آورده بود در این امر بی‌تأثیر نبوده است. در هر صورت با دلایل کافی نتیجه این است که حجم شعرهای فارسی استاد شهریار بیست و سه برابر اشعار ترکی‌اش می‌باشد، شهریار به زبانی که از مادرش آموخته و به زبانی که در مکتب و مدرسه فراگرفته به همان اندازه مسلط و بلیغ است.

هنگام بحث درباره‌ی اشعار ترکی استاد شهریار، تأثیر گویش خاص تبریز را نمی‌توان نادیده گرفت. ویژگی‌های این گویش نیز همچون گویش منطقه اردبیل در کاربرد افعال بیشتر خودنمایی می‌کند.^۱

بیر قوش آییغل... یه‌رک گاهدان اییلده‌ر

گاهدان اونودا یئل دئیه لای‌لای هوش آپاری

دان اولدوزو ایستر پیخ... کؤز یالواری

و چیخماسادا... ولدوزومون یوخدو چیخاری

هئر بزرگ و شگفت‌انگیز استاد شهریار در اشعار ترکی بالخص در حیدربابا، رجوع موفقیت‌آمیز ذهن و زبان او به ضرب‌المثل‌ها، قصه‌ها و سایر عناصر زندگی مردم عادی است. جای تعجب این است که این زبان هر چند زبان مادری او بوده، اما بیست، سی سال شاعر از قلمروش دورمانده است.

استاد فقید دکتر منوچهر مرتضوی در مقدمه‌ای بر دین شهریار درباره‌ی ویژگی‌های زبانی حیدربابا چنین می‌نویسد: «حیدربابایه سلام» از احساسات و تأثیری بی‌تکلف و تخیلی شیرین و برجسته بهره‌مند است و اگرچه به جامه‌ی فاخر زبان ادبی، مصنوع شعر کلاسیک و فلسفه‌ی وزن عروضی آراسته نیست، ولی در عوض به زبان مادری که سرشار از هئاران اشاره و نکته‌باریک‌تر از مو و لبریز از بدایع نکات و تعبیرات و نواها، اصطلاحات محلی است ساخته شده، یعنی به زبانی که از هر زبان ادبی و شیوه‌های مصنوع آن رنگین‌تر و دلکش‌تر و در نتیجه برای عموم آشنایان بدین‌زبان اعم از عوام و خواص رساتر و احساس‌انگیزتر است.

ناگفته نباید گذاشت که خلاف آنچه گروهی می‌پندارند، شعر استادانه سرودن بدین شیوه

و نمایش هنرمندانه‌ی تخیلات و تأثرات با زبان طبیعی مردم و در قالب وزن روان و گوارای هجایی میزانی به مراتب دشوارتر است و در این عرصه توفیقی بیش از آن که در سرودن قطعه حیدربابا نصیب شهریار شده است، متصور نیست.

استاد شهریار از ارکان اساسی شعر ترکی آذربایجان می‌باشد، در روزگاری که شعر و ادب ترکی آذربایجان مورد بی‌مهری قرار گرفته بود، شهریار به یاری آن شرافت و شور و غوغایی را که در عرصه‌ی شعر پارسی ایجاد کرده بود، به گسترده‌ی شعر ترکی نیز کشاند و به تعبیر خود جناس را به حلوا تبدیل کرد.

رویکرد استاد شهریار به شعر ترکی در شرایطی صورت گرفته که به تعبیر خود استاد، در آن دوره اشعری که به سخن ترکی در ایران به چاپ رسیده بود، نه از نظر کیفیت و نه از نظر کمیت نمود چندین نداشت.

ظهور شهریار در حیطه مطلع حسسی به نجات شعر آذری منجر شد. این مسئله از چند منظر قابل ارزیابی است: به واسطه‌ی نوگرایی و نوگرایی در عرصه‌ی شعر و شاعری برای رشد و شکوفایی شعر ترکی در ایران غنیت شد. شعر ترکی در ایران مدت‌ها بود که دیگر نماینده‌ی برجسته‌ای نداشت و سرانجام آذری را طغی می‌کرد.

آثار پراکنده‌ای که در اینجا منتشر شده است ارزش ادبی چندان برخوردار نبودند و بیشتر شبیه به شعارها و بیانیه‌های سیاسی بودند. بر این اساس رویکرد استاد شهریار به شعر ترکی آذربایجانی، رویکردی سرنوشت‌ساز بود. بعد از مدتی زمانی که شعر ترکی در ایران با توفیقی مواجه شده بود، فقط شاعر چیره‌طبعی چون شهریار می‌توانست در حیطه نو دراندازد و فصلی دیگر گشاید.

حضور قدرتمند و توانمندی استاد شهریار در عرصه‌ی شعر ترکی از آن جهت اهمیت داشت: یکی این که شهریار توانست به دور از اغراض سیاسی مکتبی نو در شعر ترکی بیان نهاد و توجه شاعران آذری را به ارزش‌ها و معایر زیبایی شناختی شعر جلب و شعر را جایگزین شعار کند. از سوی دیگر او کسانی را که از شعر ترکی آذری به عنوان یک حربه‌ی سیاسی به نفع بیگانگان بهره می‌بردند، خلع سلاح کرد.

دلایلی که شمرده شد درستی این ادعا را که در آن روزگار جز شهریار کسی یارای یاری شعر ترکی آذری را نداشت، ثابت می‌کند.

هر چند شاعر، کمتر از بیست درصد اشعارش را به زبان مادری (ترکی) سرود، اما با

همین دیوان کوچک توانسته جایگاه برتری در شعر ترکی آذربایجانی کسب کند.^۱ اشعار ترکی استاد شهریار علاوه بر ایران در قفقاز، ترکیه و آسیای میانه هم با بخت و اقبال خاصی مواجه شده است. آثاری که در زیر تأثیرهای شعر ترکی شهریار سروده شده و نیز پژوهش‌هایی که درباره زندگی و شعر شهریار انجام شده، نشانگر آن است که هنر شهریار چگونه حدود آفاق و انفس را نور دیده و تا به همه سوی جهان رسیده است.

یکی دیگر از نکات برجسته در اشعار ترکی شهریار این است که شاعر در اشعار ترکی خود نوشتن چشمی هم به واژگان ترکی استانبولی دارد و با بهره‌گیری گهگاهی از برخی واژه‌های این زبان، به زبان شعری‌اش غنا بخشیده و افزون بر این نشان می‌دهد که به شیفتگان ترکیه هم بی‌اعتنا نیست به عنوان مثال شهریار در اشعار ترکی خود به کلماتی چون قوش (پرنده)، صحبت شدن (آرخاداش (دوست) یا وروم (عزیزم) و... اشاره داشته است:

دئو یاتارکن ایکی قوشداش یونوشوردوق گئجه‌لر

آرخاداشلار منه بیرلر یئتیلر

یورک آغیرلاشدی چاتا بیلمه‌ییرم

آنام تبریز منه گهواره‌ده سؤیلردی: یا وروم

سنین قالمیش او تایدا حاللر - تالی بیر خالان واردیر!

در بررسی زبان اشعار ترکی استاد شهریار، نباید این حقیقت را نادیده گرفت که او به خطاب برخی از شاعران معاصر که می‌کوشیدند با تاسی به شاعران قفقاز یا ترکیه به یک زبان ادبی آماده‌ای دست یابند، تنها در حدی از شاعران قفقاز و ترکیه بهره گرفت که برخی واژه‌ها، اصطلاحات و تعبیر و کتابات ترکی را که روزگاری در آذربایجان ایران نیز متداول بود، باز شناسد و آنها را حیاتی دگرباره ببخشد. شهریار بر آن بود که طرح یک زبان ادبی براساس لهجه‌ها و گویش‌های گونه‌گون ترکی متداول در آذربایجان ایران دراندازد. در نتیجه کوشش‌های او بود که شعر ترکی در ایران زبانی متفاوت با قفقاز و ترکیه یافت؛ زبانی که از

صمیمیت و صفای شگفت‌انگیزی برخوردار بود و نه تنها در ایران بلکه در قفقاز، آسیای میانه و ترکیه هم با اقبال مردم مواجه شده حالا مکتبی که شهریار در شعر ترکی بنیان نهاده، شاعران و شعرخوانان آن سرزمین‌ها را نیز شیفته و آشفته ساخته است.^۱

اما بحث در مورد غزل‌های ترکی شهریار حائز اهمیت است که: غزل‌های ترکی استاد شهریار هر چند که از لحاظ تعداد بیشتر نیستند ولی همان زیبایی، طراوت و نکات برجسته شعر شهریار را دارند: غزل ترکی ساده، صمیمی، روان و نزدیک به زبان محاوره و پر از اصطلاحات ضرب‌المثل‌ها که باعث مشکل شدن ترجمه آنها به فارسی می‌شود.

نضای غنا و تغزل در شعر ترکی با این گونه غزل‌سرایی سازگاری ندارد، اما اگر غزل‌های ترکی عیناً به فارسی ترجمه شده باشد دیگر حالت شعری و تغزل را از دست می‌دهد به عنوان مثال غزل معروف ترکی «بالال‌بشی» از نمونه‌های غیرقابل ترجمه به فارسی است که شرح گفتگوی شاعر و همسایه‌ها و شکوایه‌های ایشان از یکدیگر است. این غزل نمونه کاملی از استاد شهریار، شعر ترکی و تسلط ماورای شاعر بر زبان مادری، وزن و قافیه و سایر عناصر شعری است.

یار گونومی گوی اسگیه دوشمن کی دو منی بوشا

جوتچی گوروبش کوزده، اؤکوز قویوب بیزوو قوشا؟

دوستا مروت ائتمه‌لی، دوشمنیله کئیمه‌لی

قایدا بودیر، حییف ده‌گیل بئش یولون آزیب چاشا؟

درخشان‌ترین شعر ترکی استاد شهریار بعد از حیدربابا شعر به اسم «الرزش» «سهندیه» می‌باشد این شعر در قالب آزاد سروده شده است که قابل مقایسه با بهترین اشعار شاعر در زبان فارسی است.

استاد شهریار «سهندیه» را در جواب شعری از «بولوت قراچورلو سهند» سروده است اگر «سهندیه» شهریار از اشعار جاودانی و بسیار زیباست، شعر «مکتوب به شهریار» سهند نیز شعر بسیار ظریف و زیبایی است که باعث به وجود آمدن شاهکاری چون «سهندیه» شده است.

بیر الیمده قلم بیر الده کاغذ،

خیالیم بویلا نیر دامدن - دیواردان

۱ - از افادات شفاهی استاد بزرگوار دکتر شعر دوست بهره‌های فراوان بردم.

باشیمدا یار باغین گزمک هاواسی،

قاییلار باغلی دی، یول تاپیم هاردان؟

در پایان این یادداشت از دوست بسیار باصفایم جناب آقای بهروز ایمانی از پژوهشگران بسیار معروف زبان ترکی به دلیل عنایاتش در نگارش این کتاب و ضمن سپاس از آقای آسیابی مدیر محترم انتشارات اختر برای به سامان رساندن این اثر، برای ایشان و همه خادمان آیین و آئینه از خدای بزرگ آرزوی کامیابی و موفقیت روزافزون دارم.

به پایان رسید این یادداشت در

تبریز - روز جمعه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۲ شمسی

مطابق با ۳۹ جمادی الثانی ۱۴۳۴ هجری قمری

محمدتقی سبکدل

www.ketab.ir